

4.3.2020

EOAK/4743/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila

Ennalta ilmoittamaton tarkastus Vaahterakoti 27.8.2019 ja 1.10.2019

Tarkastuskohde	Vaahterakoti, Järvenpää (KEUSOTE)
Tarkastusajankohta	27.8.2019 ja 1.10.2019
Osallistujat oikeusasiamiehen kansliasta	Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Elina Castrén, Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila Notaari Johanna Koli

1 TARKASTUKSEN TARKOITUS

Perustuslain 109 §:n 1 momentin nojalla oikeusasiamies valvoo, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Lisäksi hänen valvontaansa kuuluvat muutkin, jotka hoitavat julkista tehtävää. Oikeusasiamies seuraa erityisesti, että hyvä hallinto sekä perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 5 §:n mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Vanhuksille ympärivuorokautista palveluasumista tarjoavissa yksiköissä halutaan selvittää vanhusten saaman hoivan ja hoidon ihmisarvoa kunnioittavaa luonnetta, ja sitä, että kunnat huolehtivat myös heikommassa asemassa olevien kuntalaisten perustuslain 19 §:n mukaisesta oikeudesta sosiaaliturvaan ja huolenpitoon.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan tarkoittamaksi kansalliseksi valvonta-elimeksi. Tässä ominaisuudessa oikeusasiamies tekee tarkastuksia kaikkiin niihin paikkoihin, joissa voidaan kohdistaa rajoitteita. Tehtävä mahdollistaa esimerkiksi ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisen tarkastuksilla.

YK:n vammaisyleissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oikeusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityistä huomiota vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviin seikkoihin. Vammaisyleissopimuksen piiriin voidaan katsoa kuuluvan muun muassa muistisairaant henkilöt.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua sosiaalihuollon asiakkaiden saamien palvelujen sisältöön ja laatuun, asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen sekä saattohoidon ja palliatiivisen hoidon toteuttamisen periaatteisiin. Lisäksi oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2019 oli asiakkaan oikeus yksityisyyteen.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Oikeusasiamiehestä annetun lain 1 a luvun 11 h §:n mukaan kansalliselle valvontaelimelle tietoja antaneelle ei saa määrätä rangaistusta tai muuta seuraamusta tietojen antamisen perusteella.

2 TARKASTUSKOHTEN KUVAUS

Vaahterakodissa on kuusi kerrosta ja rakennus valmistui 2017. Vaahterakoti tarjoaa lyhytaikaishoitoa sekä asumispalvelua ikääntyneille. Talossa on 87 asukapaikkaa. Lyhytaikaishoitoon ikääntyneille on varattu 27 paikkaa ja tehostettuun palveluasumiseen on Vaahterakodissa yhteensä 60 paikkaa.

Vaahterakodin tilat ovat uudet ja toimivat. Esteettömyyden näkökulmasta tarkastuksen aikana ei havaittu ongelmia.

Tarkastuskohteiksi valittiin kolmas ja neljäs kerros. Neljännessä kerroksessa tarjotaan psykiatriaan suuntautuvaa hoitoa. Paikkoja on kymmenen ja tällä hetkellä asukkaista kuusi on naisia ja neljä miestä. Kaikki asukkaat olivat äidinkieleltään suomenkielisiä. Asukkaat ovat iältään 75- 86 vuotiaita. Monilla asukkaista on käytöshäiriöitä. Asukkaissa on muutama vuoteeseen hoidettava. Kolme asukasta ei enää pysty kävelemään. Asukkaat saavat elää yksilöllisen rytminsä mukaan ja jokainen herää omaan tahtiinsa.

Jokaisella asukkaalla on oma huone. Sängyt tulevat talon puolesta, mutta huoneeseen voi tuoda myös omia tavaroita ja kalusteita. Kahdessa huoneessa on yhteinen kylpyhuone, johon käynti on kuitenkin huoneiden välissä olevasta yhteisestä eteisestä.

Kolmannessa kerroksessa tuotetaan hoitoa vaativan tehostetun palveluasumisen asukkaille. Asukkaina oli tällä hetkellä kuusi miestä ja 19 naista. Kaikki asukkaat puhuivat suomea äidinkielenään. Noin kymmenen asukasta oli vaativaa hoitoa tarvitsevia, jotka viettävät suurimman osan päivästä vuoteessa. Neljä asukkaista ei enää nouse istumaan.

Jatkotarkastuksella, joka tehtiin iltavuoron ja yövuoron aikaan tarkastajat kiersivät lisäksi toisessa, viidennessä ja kuudennessa kerroksessa. Koko talossa on yövuorossa kolme hoitajaa.

3 TARKASTUKSEN KULKU

Tarkastus tehtiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin määräyksestä ja ennalta ilmoittamatta. Tarkastusmääräys annettiin hoitotyön esimiehelle.

Oikeusasiamiehen kanslian edustajat kertoivat lyhyesti apulaisoikeusasiamiehen tehtävistä ja niihin liittyvistä oikeuksista.

Tarkastajat tutustuivat Vaahterakodin psykogeriatriseen hoitoon suuntautuneeseen neljänteen kerrokseen sekä vaativan tehostetun palveluasumiseen suuntautuneeseen kolmanteen kerrokseen.

Tarkastusta jatkettiin ennalta ilmoittamatta toisella käynnillä ilta- ja yövuoron aikana. Tällöin keskusteltiin iltavuorossa olleiden työntekijöiden kanssa kerroksissa 3 ja 4. Lisäksi tarkastajat keskustelivat kaikkien yövuorossa olleiden hoitajien kanssa ja jäivät seuraamaan yövuoroa noin kahden tunnin ajaksi.

Tarkastajiin suhtauduttiin asiallisesti ja ystävällisesti ja he saivat käyttöönsä tarvitsemansa selvityksen ja tiedot.

Tarkastajien käytössä olivat seuraavat asiakirjat:

- Sosiaalipalvelujen omavalvontasuunnitelma Vaahterakoti (Omavalvontasuunnitelma on tehty ennen Järvenpään liittymistä KEUSOTE:n alueeseen. Suunnitelmaa ei ole päivitetty tässä yhteydessä.)
- Asukkaiden suoja- /rajoitustoimenpiteet Järvenpään pitkäaikaishoidossa ja yksityisissä asumispalveluyksiköissä. (ohje hyväksytty 27.9.2012 ja täydennetty 4.3.2013)
- Turvallinen lääkehoito – opas lääkehoidon toteuttamisesta Järvenpään kaupungilla. Potilasturvallisuustyöryhmä 2017.
- Vaahterakodin lääkehoidonsuunnitelma 2018
- Menettelytapaohje asiakkaan omien varojen käsittelyyn
- Keski-Uudenmaan pelastuslaitoksen pöytäkirja yleisestä palotarkastuksesta 9.2.2018.
- Neljännen kerroksen kaikkien asukkaiden (10) hoitosuunnitelmat ja päivittäiskirjaukset viimeiseltä kolmelta viikolta.
- Kolmannesta kerroksesta viiden asiakkaan hoitosuunnitelmia sekä heitä koskevat päivittäiskirjaukset kolmelta viimeiseltä viikolta
- Haipro-ilmoitukset viimeiseltä kuukaudesta

- Viimeisin RAI-palauteraportti

Tarkastajien havainnot esiteltiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinille. Apulaisoikeusasiamiehen alustavat kannanotot ja suositukset sekä pöytäkirjaluonnos lähetettiin kommentoitavaksi Keusoteen. Keusoten vastineen teksti on lisätty tähän pöytäkirjaan asianomaisiin kohtiin. Pöytäkirjaan on merkitty miltä osin yksiköltä ei enää edellytetä lisätoimenpiteitä vastineessa annettun tiedon perusteella.

4 HAVAINNOT JA APULASIOIKEUSASIAMIEHEN KANNANOTOT

4.1. Omavalvonta ja huonon kohtelun ehkäiseminen

Vaahterakodin omavalvontasuunnitelma on päivitetty vuonna 2018. Järvenpää on liittynyt Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymään (Keusote), joka vastaa alueensa jäsenkuntien sosiaali- ja terveystalvueluiden järjestämisestä ja tuotannosta 1.1.2019 alkaen. Vaahterakodin omavalvontasuunnitelmaa ei ole päivitetty sen jälkeen, kun Järvenpää on liittynyt Keusoteen.

Omavalvontasuunnitelmaan on kirjattu prosessit palvelutarpeen arvioinnista, hoito- ja palvelusuunnitelman tekeminen ja vastuuhuojitajan nimeäminen. Omavalvontasuunnitelmassa käsitellään myös rajoitteiden ja pakotteiden käyttöä. Aukkaan oikeusturvaa käsittelevässä kohdassa on käsitelty mahdollisuudesta tehdä muistutus.

Vaahterakodin omavalvontasuunnitelmassa ei ollut saattohoitoa koskevaa osuutta. Suunnitelma sisälsi osittain vanhentunutta tietoa ja viittauksia kumottuun lainsäädäntöön.

Omavalvontasuunnitelma oli nähtävissä toisen kerroksen ilmoitustaululla.

Ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvueluista annetun lain (vanhuspalvelulaki, 980/2012) 23 §:n mukaan toimintayksikön johtajan on huolehdittava, että toimintayksikössä järjestetään omavalvonta palvelujen laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Omavalvontaa varten on laadittava omavalvontasuunnitelma, joka on pidettävä julkisesti nähtävänä. Suunnitelman toteutumista on seurattava ja palveluja kehitettävä toimintayksikön palveluja saavilta iäkkäiltä henkilöiltä, heidän omaisiltaan ja läheisiltään sekä toimintayksikön henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella.

Järvenpään liittyminen Keusoteen on merkinnyt mittavaa hallinnollista uudistusta, jolla on ollut vaikutusta myös vanhuspalveluiden järjestämiseen ja Vaahterakodin toimintaan. Apulaisoikeusasiamies totesi, että omavalvontasuunnitelma tulee päivittää vastaamaan nykyistä tilannetta. Omavalvontasuunnitelman päivittämisen yhteydessä tulee viittaukset lainsäädäntöön korjata vastaamaan nykytilannetta.

4.2. Palvelun laatu ja sisältö

Lainsäädäntö

Perustuslain 1 §:n mukaan Suomen valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapaudet ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Perustuslain 19 §:n 1 momentissa on turvattu jokaiselle oikeus ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (asiakaslaki, 785/1992) 4 §:n 1 ja 2 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja kohtelua ilman syrjintää. Vanhuspalvelulain 19 §:n mukaan iäkkäälle henkilölle tarjottavien sosiaali- ja terveystalvelujen on oltava laadukkaita ja niiden on turvattava hänelle hyvä hoito ja huolenpito.

Vanhuspalvelulain 14 §:n 2 momentin mukaan pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa turvaavat sosiaali- ja terveystalvet on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvalliseksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja että hän voi ylläpitää sosiaalista vuorovaikutusta ja osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan. Saman lain 13 §:n 2 momentin mukaan talvet on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta.

Hoito ja huolenpito

Kun asukas muuttaa Vaahterakotiin ensimmäisen kuukauden sisällä pidetään hoitoneuvottelu, joka kirjataan. Tarkastuksella saadun tiedon perusteella asiakkaasta saadaan yleensä lähtötietona lääkärin viimeisimmät tekstit. Asiakkaan asioita hoitaneen sosiaalityöntekijän kanssa ei olla yhteydessä eikä sosiaalityöntekijältä näin ollen välity tietoja asiakkaan elämäntaaresta, mielty-myksistä tai asiakkaan tilanteesta ja tarpeista. Tarkastuksella jäi epäselväksi, miten yhteistyötä tehdään sijoituspäätöksen tehneen sosiaaliviranomaisen ja omatyöntekijän kanssa. Apulaisoi-keusasiainmies on vuonna 2019 toteuttamiensa tarkastushavaintojen perusteella selvittänyt erikseen laajemmin kuntien sosiaalitoimen toimintaa asiakkaan siirtyessä laitokseen tai palvelu-asumisyksikköön ja siellä asumisen aikana (EOAK/4944/ 2019). Myös Keusoten alueella tulee ottaa huomioon selvityksen toimenpide-ehdotukset.

Jokaisen asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelman päivittämisestä vastaa vastuuhoitaja.

Jokaisella kerroksella on yksi vastuusairaanhoitaja. Kaikilla töissä olevilla hoitajilla on lääkelu- vat. Kaikki lääkkeet annetaan lääkärin luvalla eli vain niitä lääkkeitä annetaan, joihin on etukä- teen lääkäriltä lupa/määräys. Lääkitykset tarkastetaan kuuden kuukauden välein, ellei aikaisem- min ole tullut muutoksia.

Tarkastuksella saadun tiedon mukaan geriatri käy paikan päällä kolmen kuukauden välein tai tarvittaessa useammin. Lääkärin tavoittaa tarvittaessa joka päivä ja lääkäriillä on ns. puhelin- kierto joka viikko. Ajoittain käynnit ovat olleet tiheämpiä. Tarkastuksella haastatellut työntekijät olivat tyytyväisiä lääkäripalveluiden järjestämiseen ja erityisesti siihen, että lääkärin tavoitti aina tarvittaessa.

Fysioterapeutti on käytettävissä tarpeen mukaan, mutta hänen työnsä painopiste on selkeästi kotiin kuntouttavassa yksikössä. Fysioterapeutti konsultoi apuvälineiden käytössä.

Hoitajat huolehtivat siitä, että myös liikuntakyvyiltään huonokuntoisimmat asukkaat, joita hoidetaan vuoteessa, nostetaan istumaan, jos mahdollista. Omatoimisuuteen kannustaminen oli kirjattu monen hoitosuunnitelmaan.

Talon alakerrassa on sauna. Jokainen pääsee vähintään kerran viikossa suihkuun. Vaippoja käytetään vähintään 2-3 päivässä. Asukkaita viedään wc-käynneille tarvittaessa. Neljännen kerroksen hoitajat kertoivat, että he usein huomaavat asukkaan käyttäytymisestä, milloin on tarve päästä wc:hen.

Suurin osa asukkaista syö tavallista ruokaa. Osa syö ruokansa soseena. Kuumalla säällä huomioidaan riittävän nesteen saaminen. Tähän ei ole käytössä erityisiä listoja. Asukkaat eivät yleensä pyydä yöllä ruokaa, mutta pyydetessä on mahdollista saada jotakin syötävää. Asukkaiden painoa mitataan säännöllisesti ja myös silmämääräisesti seurataan, että ravinto on riittävää. Tarkastuksella saadun tiedon mukaan myös erityisruokavalioiden ja toiveiden huomioon ottaminen onnistuu hyvin.

Monilla tapaamistamme hoitajista oli hyvin asiakkaita kunnioittava työote ja myös pienillä sanoilla ja teoilla luotiin myönteistä ilmapiiriä. Esimerkiksi asukkaan kysellessä lettuja kymmenen aikaan illalla järjesti hoitaja hänelle pullaa, jonka päällä oli hilloa. Joistakin hoito- ja palvelusuunnitelmista tämä ilmeni myös kirjauksilla siitä, mistä asiakas pitää. Esimerkkinä kirjaus: ”asukas nauttii siitä, että suihkun jälkeen hänelle laitetaan papiljottien avulla kaunis kampa.” Asukkaat saivat toimia omien mieltymysten ja oman tahdon mukaisesti.

Suunhygienian hoito

Suunhygienisti kiertää talossa kaksi kertaa vuodessa ja antaa arvion niistä asukkaista, jotka tarvitsevat enemmän hoitoa. Jotkut omaiset vievät asukkaita itse hammaslääkärille. Jokaiselle asukkaalle tehdään suunhoitosuunnitelma. Tarkastuksen aikana tavattiin kuitenkin myös hoitajia, jotka kertoivat, etteivät he aina ehdi pestä asukkaiden hampaita. Myös iltavuorossa tavatut hoitajat kertoivat, että kiireen ja/tai asiakkaan hampaiden pesusta kieltäytymisen vuoksi asiakkaan hampaiden pesu voi jäädä tekemättä useana päivänä peräkkäin. Päivittäiskirjauksissa hampaiden hoidosta on kirjauksia. Yhdenkään asukkaan kohdalla hampaiden pesemistä tai avustamisesta siinä ei ole kirjausta päivittäin. Joidenkin kohdalla kirjauksia hampaiden pesemisestä tai siinä avustamisesta on vain muutama tai ei ollenkaan. Havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, ettei hampaiden pesu toteudu kaikkien asukkaiden osalta päivittäin. On mahdollista, että kirjaustavoissa on myös eroja eri hoitajien kesken.

Hampaiden pesu on osa päivittäistä hoitoa. Henkilökunnan haastatteluiden ja päivittäiskirjausten perusteella vaikuttaa siltä, että asukkaiden hampaiden pesu saattaa jäädä tekemättä useana päivänä viikossa. Osa asukkaista voi suhtautua kielteisesti hampaiden pesuun ja monien osalta hampaiden puhdistaminen voi olla haastavaa. Työntekijät kertoivat, että hampaiden pesu saattaa jäädä tekemättä myös kiiretilanteiden vuoksi.

Hampaiden säännöllinen puhdistus ehkäisee monia suunsairauksia. Muistisairaille suun alueen kivut voivat aiheuttaa ahdistusta ja rauhattomuutta. Hyvä suun hygienia on oleellinen osa vanhuksen perushoitoa.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että hampaiden säännöllinen puhdistaminen on osa jokaisen vanhuksen hyvää hoitoa ja huolenpitoa. Toimintayksikössä tulee varmistaa, ettei säännöllistä hampaiden pesua laiminlyödä ja että kaikilla asukkailla on hammaslääkärin tekemä hoitosuunnitelma, jonka toteuttamisesta henkilökunta vastaa.

Ulkoilu ja aktiviteetit

Henkilökunnan kuvausten mukaan ulkoilua pyritään järjestämään. Kesällä ulkoilukerrat olivat olleet suurempia erityisesti ns. kesänuorten ansioista. Heidän tehtävänään oli viedä asukkaita ulos. Tämä tuli ilmi myös yhden asukkaan haastattelussa. Hän oli tyytyväinen hoitoonsa, mutta totesi, että ulkoilua oli aikaisemmin enemmän.

Tavoitteena on, että muutama asukas viedään ulos joka viikko. Osastolla on lista, mihin merkitään ulkoilut ja muut aktiviteetit. Tarkastuksella kävi ilmi, että ulkoilusta sai merkinnän myös silloin, kun asukas vietiin parvekkeelle. Lisäksi osa työntekijöistä kertoi, että silloin kun töissä on kiirettä ei ulkoilulle jää aikaa. Päivittäiskirjausten perusteella lähes jokainen asukas oli ulkoillut edes yhden kerran kolmen viikon aikana. Ulkoilujen määrissä oli suuriakin eroja, jotka saattoivat osittain johtua asukkaan kunnosta tai siitä haluaako hän ulkoilla vai ei. Toisaalta vaikuttaa siltä, että huomattavan paljon enemmän ulkoilukertoja tulee niille, joiden omaiset vierailevat aktiivisesti.

Muuta aktiviteettia järjestetään silloin tällöin. Vapaaehtoisia on käynyt laulamassa ja laulattamassa. Kaverikoirat ovat vierailleet osastolla ja kesällä on järjestetty kesäjuhlat. Kampaajaopiskelijat käyvät joskus laittamassa hiuksia ja vapaaehtoiset lakkaavat kynsiä. Seurakunta käy säännöllisesti.

Apulaisoikeusasiamies on pitänyt tärkeänä, että monesti vielä fyysisesti suhteellisen hyväkuntoisten muistisairaiden vanhusten säännöllinen ulkoilu mahdollistetaan. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää myös niihin asukkaisiin, jotka eivät kykene liikkumaan itsenäisesti, eivätkä pysty selkeästi ilmaisemaan omaa tahtoaan.

On myönteistä, että omaiset ja vapaaehtoiset vievät asukkaita ulos. Asukkaiden ulkoilumahdollisuus ei kuitenkaan voi olla vapaaehtoistoiminnan varassa. Ulkoilusta on huolehdittava myös niiden asukkaiden osalta, joilla ei vieraile omaisia. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että riittävän ja säännöllisen ulkoilun järjestäminen tulisi järjestää asukkaiden tarpeiden mukaan.

Apulaisoikeusasiamies korostaa asukkaiden päivittäisen ulkoilun tärkeyttä osana hyvää hoitoa. Riittävän ulkoilun huolehtimisessa on kyse perustarpeiden huolehtimisesta ja siten myös ihmisarvon kunnioittamisesta.

Yöhoito

Yöaikaan Vaahterakodin kuuden kerroksen asukkaita varten on kolme yöhoitajaa. Jokaisella on vastuullaan kaksi kerrosta. Hoitajat auttavat toisiaan tarvittaessa ja tekevät osan hoitotyöstä

yhdessä. Yövuoron alkaessa tarkastusajankohtana ensimmäisen tunnin aikana sattui kaksi tilannetta, jossa hoitaja tarvitsi toisen apua. Hoitajat vaihtoivat kerroksia ripeään tahtiin. Yövuoron aikana kerrosten ovet ovat lukossa ja myös asukkaiden ovet olivat lukossa muutamaa vielä valveilla olevaa asukasta lukuun ottamatta.

Toisen kerroksen solut ovat erillään toisistaan ja niiden välissä on porraskäytävä ja kaksi lukittua ovea. Yhden yöhoitajan vastuulla on molemmat solut sekä Vaahterakodin ensimmäinen kerros. Toisen kerroksen asukkaat olivat lyhytaikaishoidossa. Asukkailla esiintyi levottomuutta. Esimerkiksi hoitajan ollessa hoitamassa toisen solun asukkaita oli yksi asukas ehtinyt siirtää sänkynsä petivaatteet käytävällä olevalle sohvalle. Hoitajat eivät myöskään tunteneet asukkaita välttämättä ennalta.

Yövuoron alussa hoitajat kävivät jokaisen asukkaan luona. Heillä oli mukanaan hälytyslaitteet ja myös käytävällä olevasta laitteesta näkyivät mahdolliset hälytykset. Käytössä oli myös liiketunnistimet niiden asukkaiden kohdalla, joilla on kaatumisriski. Hoitajien mukana olleissa hälytyslaitteissa ja puhelimissa oli sen verran kovat äänet, että ne herättävät asiakkaita kesken yönien käyntien aikana. Myös ovien lukitukset ja laahaavat tiivisteet pitivät ääntä. Myös tarkastuksen aikana asiakas heräsi hoitajan käyntiin.

Noin yhden aikana yöllä hoitajat aloittavat ns. kuivituskierroksen. Sen aikana kaikki kolme hoitajaa tekevät työtä yhdessä, jotta myös kahden tai kolmea hoitajaa vaativat asukkaat saadaan hoidettua. Vuorossa olleiden yöhoitajien mukaan kuivituskierros voi kestää jopa kolme tuntia. Toisinaan selvittää alle kahden tunnin kierroksella. Kierroksen johdosta saattaa kulua pitkäkin aika siten, ettei hoitaja ehdi käydä kerroksella. Tänä aikana kukaan ei seuraa valvontaruudulta eri kerrosten tilannetta. Osa asukkaista osaa hälyttää apua, mutta osa muistisairaista ei osaa hälyttää apua. Toiseen kerrokseen ei kuulu jos joku huutaa apua.

Ilta vuorossa olleet hoitajat kertoivat, että osa pyykkihuollosta ja tiskeistä jää yövuorolaisille. Yövuorossa tapaamamme hoitaja kertoi, etteivät he aina ehdi tehdä näitä pyykkihuoltoon ja tiskeihin liittyviä tehtäviä. Pyykkihuollon osalta nousi esille myös mahdollinen paloturvallisuusriski, koska pyykkihuoneessa on pölyä ja kuivausrummut. Yövuorossa huolehdittiin myös siitä, että asukkaille on aamupuuro valmiina.

Yövuoron aikana hoitajilla on kiire vaihtaa kerroksia. Yksi kerros voi jäädä pitkäksi aikaa ilman valvontaa, silloin kun hoitaja on toisella kerroksella, auttamassa toista hoitajaa, tekemässä muita vuoroon kuuluvia töitä tai kuivituskierroksella. Vaahterakodissa on useita vaikeahoitoisia asukkaita, jotka tarvitsevat kahden tai kolmen hoitajan läsnäoloa hoitotoimenpiteisiin. Vaahterakodissa on vaikeastikin oireilevia psykogeriatrisia ja levottomasti käyttäytyviä muistisairaita asukkaita.

Apulaisoikeusasiamies totesi, että muistisairaiden yöhoito tulee järjestää siten, ettei heitä jätetä ilman valvontaa. Vaahterakodissa kerros on pitkän aikaa ilman hoitajaa. Apulaisoikeusasiamies ei voinut vakuuttua siitä, että asukkaiden turvallisuus pystytään turvaamaan, ellei asukkaiden välittömässä läheisyydessä ole henkilökuntaa.

Apulaisoikeusasiamies piti ongelmallisena tukitöiden teettämistä yövuoron aikana erityisesti tilanteissa, jossa hoitajat joutuvat varsinaisen hoitotyönkin vuoksi jättämään kerroksen ilman

valvontaa useita kertoja yössä. Asukkaiden jättäminen yksin sekä pyykinpesu- ja kuivauskoneiden käyttäminen yöaikaan muodostavat myös paloturvallisuusriskin. Vastaava riski liittyy ovien sulkemiseen.

Apulaisoikeusasiamies totesi, että omassa huoneessaan olevaa rajoitetaan silloin, jos hänen ovensa laitetaan kiinni, vaikka hän ei itse haluaisi laittaa ovea kiinni tai ei kykene ilmaisemaan omaa kantaansa. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, ettei toinen henkilö voi antaa toisen puolesta lupaa rajoitustoimenpiteen käyttämiseen. Myöskään omainen ei voi sitovasti antaa asukkaan puolesta lupaa oven sulkemiseen. Apulaisoikeusasiamies totesi, että turvallisuus ei sellaisenaan ole yksin hyväksyttävä syy rajoittaa henkilön perusoikeuksia, vaan jokaisen perusoikeuden rajoituksen on täytettävä myös muut rajoittamiselle asetetut edellytykset, kuten välttämättömyyden ja suhteellisuuden vaatimukset. Eri vaihtoehtoja punnittaessa on kuitenkin ratkaistava, miten henkilölle turvataan hyvä hoito eikä häntä jätetä heitteille. Jos syntyy tilanne, jossa henkilö on välittömässä vaarassa, on tilanteeseen mahdollista puuttua hätävarjelu tai pakkotilan perusteella. Hätävarjelu ja pakkotila tulevat kuitenkin kysymykseen vain akuutissa tilanteessa. Niitä ei voi käyttää perusteluna ovien lukitsemiselle.

Hyvästä hoidosta ja huolenpidosta pitäisi pystyä huolehtimaan niin, että muut oikeudet ja asukkaiden turvallisuus eivät vaarannu. Jos henkilökunnan määrä ei ole riittävä, asukkaan huoneen oven lukitseminen aiheuttaa vaaratilanteen, vaikka henkilö olisi itse pyytänyt oven lukitsemista. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan rakennuksen on oltava sellainen, että siinä olevat voivat palon sattuessa pelastautua tai heidät voidaan pelastaa. Pelastuslaissa puolestaan on säännökset poistumisturvallisuudesta palveluasumisessa. Henkilön lukitseminen huoneeseensa, erityisesti jos yksikössä ei ole keskeytyksettä henkilöstöä, joka pystyy nopeasti pelastamaan asiakkaat, aiheuttaa vakavan vaaran paloturvallisuudelle.

Jos oven toimintaperiaate ja asiakkaan toimintakyky mahdollistavat sen, että asiakas pystyy itse avaamaan oven sekä sisä- että ulkopuolelta, asiakasta ei rajoiteta, eikä hänen turvallisuutensa vaarannu. Tilannetta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että oven avaaminen ei välttämättä onnistu, jos asiakas on yksin ja hätäntynyt.

Keusote toteaa vastineessaan seuraavaa.

Vaahterakoti kuuluu Jampankaaren palvelupihaan, joka koostuu neljästä talosta. Pihapiirissä työskentelee yöaikaan yhteensä seitsemän yöhoitajaa, jolloin avun saanti muista taloista on nopeasti saatavilla. Henkilöstömitoitus on suunniteltu kokonaisuutena pihapiiriin ja yöaikaisen resurssin tueksi on käytössä nykyaikaistettu teknologia 9solutions järjestelmä, liiketunnistimet sekä valvontakamerat. Asukashuoneissa on sähkölukittavat ovet, jotka ovat avattavissa aina sisäpuolelta. Palotilanteessa kaikki lukot aukeavat. Palotilanteessa lähtee hälytys henkilöstölle kaikkiin neljään taloon, palolaitokselle, vartijalle sekä esimiehelle. Asukashuoneet ovat paloturvalliset, joten aina paras vaihtoehto ei ole poistua huoneesta vaan odottaa apua huoneessa ovi suljettuna. Hoitajakutsujärjestelmä on 9solution ja jokaisella hoitajalla ja asukkaalla on hätäapupainike / päällekkäushälytys menee aina muille hoitajille puhelimiin hälytyksenä, esimiehelle sekä vartijalle. Lisäksi on käytössä liiketunnistimet, joita voidaan sijoittaa eri puolelle kerrosta tai asukashuonetta ja siitä lähtee hälytys suoraan hoitajien puhelimiin, mikäli asukas liikkuu kerroksella tai huoneessa. Hoitajat voivat vielä tehdä erikseen lisäapupyynnön. Kerroskohtaiset

turvakamerat ovat myös käytössä. Yöaikana hoitajat huolehtivat pyykki- sekä astiahuollosta tarpeen mukaan ja mikäli hoitotyöstä on mahdollista irrottautua. Henkilöstö arvioi tilannetta vuorossa. Pihapiirissä työskentelee 14 lähihoitajaa, jotka työskentelevät pääosin yövuoroissa. Heille yövuoroaikainen toiminta on tuttua ja he tuntevat tehostetun palveluasumisen asukkaat hyvin.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että jokaisen yksikön paloturvallisuus on hyväksyttävä paloturvallisuusviranomaisella. Arvioinnissa on otettava huomioon se, että yksiköiden toimintavalmius säilyy myös tilanteissa, joissa osa asukkaista on tavanomaista heikommassa kunnossa sairautumisen takia. Suunnittelussa on otettava huomioon myös se, että henkilökuntaa saattaa olla pitkäänkin liian vähän paikalla yksikössä josta henkilökunta siirtyy auttamaan toista yksikköä. Myös näihin tilanteisiin on varauduttava. Apulaisoikeusasiamies korostaa lisäksi, että muistisairaiden henkilöiden ovien lukitseminen ei ole ongelmallista ainoastaan paloturvallisuussyistä.

Saattohoidon ja palliativisen hoidon toteuttaminen

Tarkastuksella saadun tiedon mukaan osa työntekijöistä on saanut saattohoitokoulutusta. Esi miehen mukaan lisähenkilökuntaa on mahdollista saada saattohoitotilanteissa, jos asukas on rauhaton tai hänellä ei ole omaisia.

Mahdollisuus lisähenkilökunnan saamiseen saattohoitotapausten yhteydessä ei kuitenkaan tuntunut olevan henkilöstöllä tiedossa. Yksikään tapaamistamme hoitajista ei muistanut tilannetta, jossa saattohoitotilanteen yhteydessä olisi saatu lisähenkilökuntaa. Toisaalta he eivät muista olivatko he ilmaisseet tarpeen lisähenkilöstölle näissä tilanteissa. Hoitajat kokivat, että saattohoitotilanteissa ei aina ole riittävästi aikaa olla läsnä saattohoidossa olevan asukkaan luona. Hänen luonaan käydään niin usein kuin mahdollista, mutta käytännössä asukas jätetään yksin pitkäksi aikaa muiden töiden vuoksi.

Vaahterakodin yövuorossa olevat hoitajat nostivat saattohoidon esille. Kolme hoitajaa vastaa Vaahterakodin kuuden kerroksen kaikista potilaista. Saattohoidossa oleva potilas joudutaan jättämään yksin muiden töiden ajaksi melko pitkäksi aikaa, eikä yöhoitaja ole aina edes samassa kerroksessa.

Vaahterakodin omavalvontasuunnitelmassa ei ollut saattohoitoa koskevaa osuutta.

Apulaisoikeusasiamies piti myönteisenä sitä, että osalle yksikön henkilökunnasta oli järjestetty saattohoitokoulutusta. Apulaisoikeus-asiamies esitti kuitenkin harkittavaksi, että saattohoitokoulutusta lisättäisiin siten, että jokainen hoitaja voisi osallistua siihen.

Osaavaa saattohoitoa voidaan pitää olennaisena osana vanhuksen hyvää hoitoa, johon jokaisella vanhuksella on oikeus. Apulaisoikeusasiamies totesi, että saattohoito vaatii henkilökunnan osaamisen lisäksi sen huomioimista henkilöstömitoituksessa. Apulaisoikeusasiamies suositteli, että Vaahterakodin omavalvontasuunnitelman päivittämisen yhteydessä saattohoitoa koskeva osuus lisätään omavalvontasuunnitelmaan ja henkilöstön kanssa selvennetään ne prosessit, joilla lisähenkilöstöä saadaan/pyydetään saattohoitotilanteissa. On varmistettava asianmukaisen saattohoidon järjestäminen myös yövuoron aikana.

Keusoten vastineessa todetaan saattohoidon osalta seuraavaa.

Jampankaaressa on tehty pihapiiriin yhteisesti saattohoitokansio. Henkilöstö on saanut myös laajasti saattohoitokoulutusta. Saattohoito on aina yksilöllinen ja lisähenkilöstön tarpeen arvioi esimies tilanteen mukaan, tarvittaessa resurssia voidaan lisätä. Kotisairaala on myös mukana saattohoidossa tarpeen vaatiessa.

Keski-Uudenmaan Sote kuntayhtymässä omavalvontasuunnitelmat ovat nyt päivityksessä ja vanhassa omavalvonta suunnitelmassa on viittaus saattohoitokansioon, joka myös edelleen käytössä. Uuteen omavalvontasuunnitelmaan tullaan lisäämään saattohoito-osio.

Henkilöstö ja työn kuormittavuus

Kolmannessa kerroksessa aamuvuorossa on 4 hoitajaa, välivuorossa yksi hoitaja ja iltavuorossa 4 hoitajaa. Neljännessä kerroksessa aamuvuorossa on 2 hoitajaa ja iltavuorossa on kaksi hoitajaa. Koko talossa on kolme hoitajaa yövuorossa.

Saatujen tietojen mukaan kummallakin osastolla on päteviä työntekijöitä ja kaikki tapaamamme hoitajat olivat vakituisessa työsuhteessa. Kolmannen kerroksen vastaavan hoitajan mukaan kertaakaan ei ole käynyt siten, että työntekijämitoituksen minimi olisi alitettu. Työntekijöistä muutama antoi erikseen myönteistä palautetta esimiestyöstä. Usea koki, että esimies tekee kaikkensa, jotta tarvittaessa saadaan riittävästi sijaisia. Toisaalta esille tuli näkemys siitä, että Keusoteen liittymisen jälkeen esimiehelle tullut lisää hallinnollisia tehtäviä, mikä on vähentänyt hänen aikaansa olla läsnä yksikössä. Tapaamamme hoitajat myös kokivat, että Vaahterakodissa työilmapiiri on sellainen, että myös ikävät asiat uskalletaan ottaa esille.

Henkilökunta tuo esille huolensa siitä, että työajasta osa kuluu muuhun kuin suoraan asiakastyöhön. Kirjaaminen, pyykkien hoitaminen, tiskit ja keittiön siivous vievät osan työajasta. Mitoituksia laadittaessa ei ole huomioitu sitä työaika, mikä kuluu muuhun kuin suoraan asiakastyöhön. Moni tapaamistamme hoitajista toivoi, että työntekijöitä olisi lisää. Työn kuormittavuutta lisää tunne siitä, ettei aikaa aina ole riittävästi varsinaiseen hoitotyöhön.

Vaahterakodissa on myös vaikeahoitoisia asukkaita. Osalla on käytöshäiriöitä, joka voi ilmetä verbaalisena tai fyysisenä väkivaltana. Tarkastuksen perusteella tuli vaikutelma siitä, että hoitajat ovat niin tottuneita heihin kohdistuvaan ikävään kielenkäyttöön, että sen koetaan kuuluvan normaalina osana työtä. Moni kertoi kysyttäessä olleensa tilanteessa, jossa asukas on tarttunut heihin kiinni. Myös päivittäiskirjauksista selviää, että hoitokielteisen tai aggressiivisen käyttäytymisen vuoksi, joidenkin asukkaiden hoitamiseen tarvitaan kaksi tai kolme hoitajaa. Kysyttäessä tehdäänkö tarttumisesta, lyömisestä tai potkimisesta aina ilmoitus saatiin vaihtelevia vastauksia. Tarkastuksen perusteella vaikuttaa siltä, että vakavammista tapauksista tehdään, mutta raja ilmoituksen tekemiseen vaihtelee. Hieman epäselväksi jäi mihin henkilöstöön kohdistuvat uhka- ja vaaratilanteet kirjataan.

Tarkastuksella käytyjen keskustelujen perusteella yksikössä vallitsee avoin ilmapiiri, jonka vuoksi henkilöstö kokee voivansa nostaa vaikeatkin asiat esille. Tarkastajille kerrottiin myös pari

hyvää esimerkkiä siitä, kuinka yksikössä tapahtuneet ikävät vaaratilanteet/tapahtumat oli käsitelty. Esimiehet olivat näissä tilanteissa varmistaneet sen, että asia käsiteltiin paikalla olleen henkilöstön kanssa ja jokaiselle mahdollistettiin asian purkaminen ammattilaisen kanssa.

Apulaisoikeusasiamies piti myönteisenä yksikön avointa ilmapiiriä, joka mahdollistaa myös epäkohtien esiin nostamisen ja sitä kautta niihin puuttumisen.

Apulaisoikeusasiamies piti asukkaille tarjottavan hyvän hoidon ja hoivan kannalta ongelmallisena, että hoitajien työaikaa kuluu pyykkihuoltoon, keittiön siivoamiseen ja tiskien korjaamiseen tilanteessa, jossa asukkaiden perushoitoon ei aina jää riittävästi aikaa. Edellä on todettu, että kiireen vuoksi asukkaiden hampaiden hoito saattaa jäädä tekemättä tai ulkoilumahdollisuuksia ei ehditä järjestämään päivittäin. Apulaisoikeusasiamies ei pitänyt tilannetta hyväksyttävänä.

Keusoten vastineessa todetaan seuraavaa.

Hoitohenkilökuntaa rekrytoitaessa Vaahterakotiin, hakijalle kerrotaan, että työhön olennaisesti kuuluu asukkaiden toiminnallisen arjen tukeminen. Asukkaiden ulkoiluja seurataan ja tavoite on, että jokainen asukas pääsee vähintään kerran viikossa ulkoilemaan.

Vaahterakodissa hoitaa siivouksen Jatsi Oy. Henkilöstövakanssit ovat joko sairaanhoitajien tai lähihoitajien vakansseja. Hoitohenkilöstölle kuuluu ainoastaan pieniä kodinhoidollisia tehtäviä kuten asukkaiden vaatehuolto sekä tiskihuolto. Lakana-pyykki lähtee pestäväksi Uudenmaan sairaalapesulaan ja siivouksen ja ruokahuollon tuottaa Jatsi Oy. Mikäli organisaatiossa lisätään laitoshuoltajan tai hoiva-avustajan vakansseja, siirtyy siivous-, pyykki- sekä ruokahuolto henkilöstölle. Pyykkihuolto on pääosin tarkoitus tehdä päällekkäisen työajan puitteissa iltapäivisin, jolloin henkilöstöresurssia on enemmän.

5. Yksityisyyden suoja

Oikeusasiamiehen kanslian teemana vuonna 2019 on oikeus yksityisyyteen, mikä otetaan huomioon myös tarkastuksilla.

Vaahterakodissa kaikilla asukkailla on oma huone, joka on myönteistä yksityisyyden suojan näkökulmasta.

Kolmannessa kerroksessa vuoronvaihto tapahtui kansliassa.

Neljännessä kerroksessa hoitajat pitävät kokouksensa keittiön pöydän ääressä. Haasteena se, että keittiö ja asukkaiden oleskelutila ovat yhtenäistä tilaa. Hoitajien kokouksen aikana asukkaita saattaa olla lähellä katsomassa televisiota tai muuten viettämässä aikaa. On mahdollista, että asukkaat kuulevat toisia asukkaita koskevia arkaluonteisiakin tietoja.

Yksilön arvokas kohtelemisen ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää yksityisyyden toteutumista riittäväällä tavalla. Haavoittuvassa asemassa olevien yksityisyyden suojan toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Ympäri vuorokautisessa hoidossa olevat vanhukset

ja muistisairaat ovat haavoittuvassa asemassa. Heillä tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa siihen, kerrotaanko henkilökohtaisista tiedoista muiden kuullen ja hienotunteisuuden huomioiminen henkilökohtaisista asioista keskusteltaessa.

Apulaisoikeusasiamies suositteli pohtimaan niitä keinoja, joilla luodaan sellainen toimintaympäristö ja ilmapiiri, jossa henkilön yksityisyyttä kunnioitetaan parhaalla mahdollisella tavalla olosuhteista riippumatta. Tässä yhteydessä on hyvä pohtia sitä, miten varmistetaan, ettei asukkaan arkaluonteisia tietoja käsitellä toisten asukkaiden kuullen.

Keusoten vastine:

Hoitohenkilökunta huolehtii, ettei asukkaiden yksityisyydensuoja ei vaarannu. Esi- mies on suositellut hiljaista raportointia sekä on kiinnitetty huomiota kirjaamisen si- sällön laatuun, jotta hiljainen raportointi mahdollistuu.

Vastine huomioon ottaen asia ei anna aihetta apulaisoikeusasiamiehen taholta enempään.

6. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen

Yleistä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 8 §:n 1 momentin mukaan so- siaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mie- lipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä puututaan vanhuksen perusoi- keuksiin, kuten liikkumisvapauteen ja itsemääräämisoikeuteen. Perusoikeuden rajoittamisen perusteiden tulee olla hyväksyttäviä ja rajoituksen tulee olla painavan tarpeen vaatima. Rajoi- tusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Tämä tarkoittaa, että rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Perusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvien keinoin. Ra- joitus ei saa mennä pidemmälle kuin on välttämätöntä. Perusoikeuksia rajoitettaessa on myös huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. Perusoikeuksen ja ihmisoikeuksien rajoittami- nen on sallittua vain, jos rajoittaminen perustuu lakiin, joka on riittävän täsmällinen ja sisältää asianmukaiset oikeussuojakeinot.

Vanhustenhuollon laitoksessa asuvien asiakkaiden liikkumisvapauden, itsemääräämisoikeuden ja muiden perusoikeuksien rajoittamisesta ei ole lainsäädäntöä.

Laillisuusvalvonnassa on vakiintuneesti katsottu, että asukkaan vapauden rajoittaminen on sal- littua vain lääkärin päätöksen perusteella. Lääkärin tulee myös seurata, ettei rajoitteita käytetä enempää eikä pidempään kuin on välttämätöntä. Rajoitteen voi ottaa käyttöön vain, jos muuta

vaihtoehtoista vähemmän oikeuksia rajoittavaa keinoa ei ole. Rajoitteiden käyttö on lopetettava välittömästi, kun niiden käyttäminen ei enää ole välttämätöntä. Rajoitteiden käyttämisestä tulee keskustella ennen niiden käyttöönottamista henkilön itsensä ja hänen omaistensa tai muiden läheistensä kanssa. Rajoittaminen ei voi perustua yksinomaan omaisen tai läheisen suostumukseen.

Tarkemman lainsäädännön puuttuessa oikeusasiamiehen käytännössä on sosiaali- ja terveydenhuollon osalta korostettu mm. seuraavia näkökohtia:

- Sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa niin pitkälle kuin mahdollista.
- Rajoitustoimenpidettä saa käyttää vain viimesijaisena keinona.
- Toimenpiteen on oltava eettisesti perusteltavissa ja se on suoritettava henkilön ihmisarvoa kunnioitten.
- Henkilökunnan puute ei oikeuta asiakkaan rajoittamiseen.
- Ennen toimenpidettä on mahdollisuuksien mukaan kuultava asiakasta sekä itsemääräämiskyvyttömän asiakkaan laillista edustajaa tai terveydenhuoltoon liittyvän toimenpiteen osalta hoitoon potilaslain 6 §:n mukaan osallistuvaa omaista.
- Toimenpiteen on perustuttava lääkärin päätökseen, joskin henkilökunta voi kiireellisessä tilanteessa aloittaa sen suorittamisen.
- Toimenpide on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätön.
- Henkilön tilaa on seurattava toimenpiteen luonteen ja henkilön terveydentilan edellyttämällä tavalla.

Eduskunnan oikeusasiamies on korostanut asianmukaisten asiakaskohtaisten kirjausten tekemistä rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Kirjaaminen tukee omalta osaltaan työyhteisössä tapahtuvaa pakkotoimenpiteiden vähentämiseksi tehtävää työtä.

Toimintaohje: Aasukkaiden suoja- ja rajoitustoimenpiteet Järvenpään pitkäaikaishoidossa ja yksityisissä asumispalveluyksiköissä

Järvenpään yksiköitä varten on laadittu toimintaohje asiakkaiden fyysisestä rajoittamisesta. Toimintaohje on hyväksytty vuonna 2012 ja sitä on täydennetty 2013. Tarkastuksen aikana käytyjä keskusteluissa kävi kuitenkin ilmi, etteivät työntekijät ole kovinkaan hyvin perehtyneitä ohjeen sisältöön tai sen olemassaolosta ei tiedetty. Käytössä olevat rajoitteet kuitenkin tunnistettiin melko hyvin ja tiedettiin, että rajoitteiden käyttöön ottamisesta tulee olla lääkärin päätös.

Ohjeessa määritellään erikseen fyysinen ja kemiallinen rajoittaminen. Fyysinen rajoittaminen käsittää keinoja, joilla estetään henkilön vapaa liikkuminen. Mainittuja esimerkkejä fyysisistä rajoitteista ohjeessa ovat, magneettivyöt, lannevyö, lepositeet, vuodevaatteet, ylösnostetut sängynlaidat, geriatrisen tuolin käyttö siten, että pöytälevy estää liikkumisen, huoneen oven lukitseminen, hygienihaalarin käyttö, hoitajan fyysisen voiman käyttö, liikkumisen apuvälineen poisottaminen, avun saamisen rajoittaminen sekä rauhoittavien lääkkeiden käyttö.

Kemiallinen rajoittaminen merkitsee ohjeen mukaan lääkkeen käyttämistä ilman lääketieteellistä syytä, tarkoituksena esimerkiksi hillitä potilaan liikkumista ja käyttäytymistä. Yleisimpiä kemiallisia rajoitteita ovat psyykenlääkkeet, jotka aiheuttavat fyysisen ja kognitiivisen toimintakyvyn heikkenemistä.

Ohjeessa on todettu, että aina ennen mahdollista rajoitustoimenpidettä on harkittava, tarvitaanko toimenpiteitä asukkaan tai toisen henkilöiden turvallisuuden suojaamiseksi? Onko muut menetelmät arvioitu/ todettu riittämättömiksi? Muina menetelminä mainitaan mm. liikunta, ulkoilu, toiminnan lisääminen ja omaisyhteistyö.

Ohjeen mukaan päätöksen rajoitustoimenpiteen käytöstä tekee lääkäri ja päätös ja sen perustelut kirjataan. Päätökset tehdään määräaikaisina korkeintaan kolmeksi kuukaudeksi kerrallaan.

Apulaisoikeusasiamies piti myönteisenä sitä, että yksiköitä varten on laadittu toimintaohje rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Henkilöstö tunnisti käytössä olevat rajoitteet melko hyvin. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti kuitenkin huomiota siihen, ettei koko henkilökunnan osalta ole varmistettu tutustumista ohjeisiin. Ohjeistuksen noudattaminen edellyttää, että kaikki työntekijät ovat tutustuneet sen sisältöön ja saaneet riittävästi koulutusta ohjeistuksen noudattamiseen. Erityisenä haasteena on ennaltaehkäisevien toimintatapojen kehittäminen rajoittamisen välttämiseksi ja koko henkilöstön sitouttaminen siihen, että rajoitteiden välttämättömyyttä arvioidaan jatkuvasti.

Rajoitustoimenpiteiden käyttö yksikössä

Neljännellä kerroksella on 10 paikkaa psykogeriatrasta hoitoa vaativille asukkaille. Asukkailla on käytöshäiriöitä ja he saattavat ajoittain käyttäytyä aggressiivisesti. Vastaavan sairaanhoitajan mukaan hoitomenetelmiä on pohdittu. Asiakkaita ei lähestytä takaapäin ja vaikeista tilanteista pyritään selviämään puhumalla. Asukkaat elävät yksilöllisen rytmin mukaan. Hoitosuunnitelmista käy ilmi että asukkaiden käytöshäiriöitä pyritään rauhoittamaan puhumalla, hoitotoimia rauhoittamalla ja varmistamalla se, että asukas tietää mitä hoitotoimissa tehdään seuraavaksi.

Työntekijöille oli järjestetty Mapa-koulutusta, jonka tavoitteena on oppia tunnistamaan mahdolliset väkivalta- ja vaaratilanteet ja oppia vuorovaikutuksellisia ja ennakollisia menetelmiä haastavien asiakkaiden kohtaamiseen. Tarkastuksella jäi hieman epäselväksi se, koska Mapa-koulutus on järjestetty ja ovatko kaikki hoitajat päässeet osallistumaan koulutukseen.

Rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä ei ole ollut koulutusta viimeisen vuoden sisällä.

Psykogeriatrrella puolella useampi asukas oli haaravyöllä sidottuna tuoliin. Tarkastuksella saadun tiedon mukaan ketään ei sidota sänkyyn. Joidenkin asukkaiden kohdalla sängynlaidat nostetaan ylös ja laitetaan sänky mahdollisimman alas. Hygienihaalari oli öisin käytössä muuttamalla asukkaalla molemmissa kerroksissa. Päivällä hygienihaalaria ei käytetä.

Ainakin kahdella talon asukkaalla oli käytössä unipussi. Unipussi on käytössä asiakkailta, joilla sängynlaitojen ylhäällä pitäminen ei hoitohenkilökunnan mukaan riitä vaan asukas saattaisi lähteä pois sängystä ja loukata itsensä. Hoitajien näkemyksen mukaan unipussi on lempeämpi keino kuin asukkaan sitominen sänkyyn.

Unipussi oli patjassa kiinni oleva suuri pehmeä pussi, jonka sisälle asukas menee ja ylävartalolle on paidanmallinen osa, jossa on pääntie ja käsille lyhyet hihat. Asukkaiden hoitosuunnitelmasta ei käynyt ilmi kuka unipussin käyttöönottamisesta oli päättänyt.

Tarkastuksella havainnointiin yhden asukkaan osalta unipussin käyttöä. Asukkaan loukkaantumisriski oli kasvanut lonkkaleikkauksen jälkeen. Hoitajien mukaan hän menee yksin vaikeisiin paikkoihin, josta on aiheutunut vaaratilanteita. Illalla hän istui tuolissa haaravyössä, josta hän hoitajien ja rollaattorin avulla käveli huoneeseensa. Unipussiin laittaminen onnistui kahden hoitajan avulla. Yöllä kuivituksen aikana hoitotoimenpiteeseen tarvitaan kolme hoitajaa, koska hän vastustaa toimenpidettä. Asukkaan liikkumista rajoitettiin sekä päivällä että yöllä. Apulaisoikeusasiamies pitää ongelmallisena tilannetta, jossa vielä kävelemään kykenevä vanhus on suuren osan vuorokaudesta rajoitettuna. Hoitosuunnitelmien ja päivittäiskirjausten perusteella rajoitteiden kirjausten tarkkuus vaihtelee. Kirjausten perusteella ei voi varmistua siitä noudatetaanko rajoitteiden käytöstä annettua toimintaohjetta.

Joidenkin käytössä olleiden rajoitustoimenpiteiden kohdalla puuttui joko lääkärin päätös tai asian kirjaus. Kolmen asukkaan kohdalla oli maininta hygieniahaalarin käytöstä, mutta ei kirjausta lääkärin tekemästä päätöksestä tai rajoituksen perusteesta. Yhden asukkaan kohdalla lääkärinpäätös sängynlaitojen ylhäällä pitämisestä oli vuodelta 2016. Unipussin käytöstä ei löytynyt kirjausta päätöksestä.

Lisäksi kirjauksissa ilmeni epäselvyyttä siitä, kuinka usein rajoitteiden käyttöä tarkastellaan uudelleen.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota siihen, että Vaahterakodin käytännössä lääkäri päättää rajoitustoimenpiteistä kuudeksi kuukaudeksi kerrallaan. Työntekijöiden haastatteluista tai

päivittäiskirjauksista ei käynyt ilmi, että rajoitteiden välttämättömyyttä arvioitaisiin jatkuvasti. Tarkastuksella saatujen tietojen perusteella jäi epäselväksi, miten rajoitteiden käyttöä ja välttämättömyyttä seurataan.

Apulaisoikeusasiamies totesi, että rajoitustoimenpiteiden käytössä on kyse asukkaan perusoikeuksien rajoittamisesta. Käytössä olevista rajoitteista tulee olla asianmukaiset kirjaukset. Yksikössä tulee varmistaa, että rajoitustoimenpiteistä on olemassa asianmukaiset lääkärin tekemät päätökset. Rajoitteiden välttämättömyyttä ja muita mahdollisia keinoja on arvioitava jatkuvasti ja säännöllisesti.

Apulaisoikeusasiamies suositteli Vaahterakodin rajoitustoimenpiteitä koskevan ohjeen päivittämistä ja ohjeen ja toimintatapojen läpikäymistä koko henkilöstön kanssa. Lisäksi rajoitteiden käytöstä ja niiden käytön vähentämisestä tulee järjestää koulutusta ja keskustella säännöllisesti.

Apulaisoikeusasiamies toivoi, että jo pöytäkirjaluonnoksen kommentteissa selvitetään tarkemmin käytettyjä rajoitteita, niiden yhteydessä käytettyä menettelyä sekä asiaan liittyvää suunnitelmaa ja ohjeistusta. Lisäksi apulaisoikeusasiamies toivoo tarkempaa kokonais selvitystä rajoitteiden käytöstä sekä hoidon ja hoivan toteuttamisesta niiden asukkaiden osalta, joilla on käytössä unipussi.

Keusoten vastine:

Rajoittamistoimenpiteistä on henkilöstöä ohjeistettu ja käytänteisiin perehdytetään uusi työntekijä. Omavalvontasuunnitelmassa on maininta rajoittamistoimenpiteistä. Henkilökunta arvioi tilanteet yhdessä lääkärin kanssa ja lääkäri antaa luvat rajoittamistoimenpiteisiin ja kirjaa luvan potilastietojärjestelmään.

Vaahterakodissa on tällä hetkellä yhdellä asukkaalla unipussi käytössä. Lääkäri arvioi kolmen kuukauden välein unipussin käytön tarvetta. Nyt lääkäri arvioinut tilannetta viimeksi 1.4.2020, jolloin lupa myönnetty. Asukkaalla taustalla lonkkamurtuma, jonka vuoksi päädytty jatkamaan unipussin käyttöä yöllisen turvallisuuden takaamiseksi. Suoja- ja rajoitustoimenpiteet ovat aina määräaikaaisia ja kestoiltaan maksimissaan kolmen kuukauden pituisia. Tilanne arvioidaan aina uudelleen. Rajoitustoimenpide löytyy kirjauksena potilastietojärjestelmästä.

Tähän pöytäkirjaan on kirjattu asioita, joita tarkastuksella on havaittu tai joista on tarkastuksen aikana keskusteltu. Pöytäkirjaan on kirjattu myös asioita, jotka ovat käyneet ilmi tarkastukseen liittyvistä asiakirjoista ja tarkastuksen jälkeen annetusta vastineesta.

Tarkastuskohteessa voi olla muitakin perus- ja ihmisoikeusongelmia, jotka eivät ole tulleet esille tarkastuksen aikana.

Lopullinen pöytäkirja julkaistaan oikeusasiamiehen verkkosivuilla.

Selvityspyyntö

Ottaen huomioon Keusoten kommentit tämän pöytäkirjan luonnokseen apulaisoikeusasiamies edellyttää, että Keusote ja Vaahterakodin johto ilmoittavat, mihin konkreettisiin toimenpiteisiin ne ovat ryhtyneet pöytäkirjassa esitettyjen muutosta vaativien havaintojen ja kannanottojen johdosta. Selvitys tehdyistä toimenpiteistä sekä uusittu omavalvontasuunnitelma tulee toimittaa apulaisoikeusasiamiehelle viimeistään **3.8.2020**.

Apulaisoikeusasiamies korostaa, että korjaustoimenpiteisiin on ryhdyttävä välittömästi, vaikka vastausaikaa on koronavirusepidemiasta johtuen annettu elokuulle asti.

Omat aloitteet

Lisäksi apulaisoikeusasiamies päätti erikseen selvittää seuraavat asiat:

- Kuinka suuren osan päivästä unipussia käyttävän asukkaan liikkumista rajoitetaan päivän aikana ja miten asiakkaan kuntoutumisesta ja toimintakyvyn ylläpitämisestä on huolehdittu. Millä tavoin yksikössä on pyritty vähentämään rajoittamista.
- Keusoten ohjeistus ja toimenpiteet vanhusten palveluasumisessa koronavirusepidemian aikana.